

Nieuwkomers ontvangen en wegwijs maken in de gemeente

WRR

Inhoud

1. De gemeente als plek van aankomst 4
2. Een internationaal ontvangstcentrum voor alle migranten 8
3. Functies van het internationale ontvangstcentrum 10
4. Lichte vormen van inburgering voor alle migranten 14
5. Samenvattend 19

Themabrochure op basis van WRR-rapport *‘Samenleven in verscheidenheid. Beleid voor de migratiesamenleving’*

Mark Bovens, Meike Bokhorst, Godfried Engbersen, Roel Jennissen

In deze brochure wil de WRR gemeenten enkele handvatten bieden voor een gestructureerde aanpak van de ontvangst en inpassing van de brede diversiteit aan migranten, als uitwerking van het WRR-rapport *‘Samenleven in verscheidenheid’*. We putten daarbij ook inspiratie uit de praktijk in andere landen. Deze brochure is vooral relevant voor gemeenten die jaarlijks te maken hebben met de instroom van nieuwe migranten. Dat zijn tegenwoordig niet alleen grote steden en hun randgemeenten, maar ook tuinbouwgemeenten en expatgemeenten.

1. De gemeente als plek van aankomst

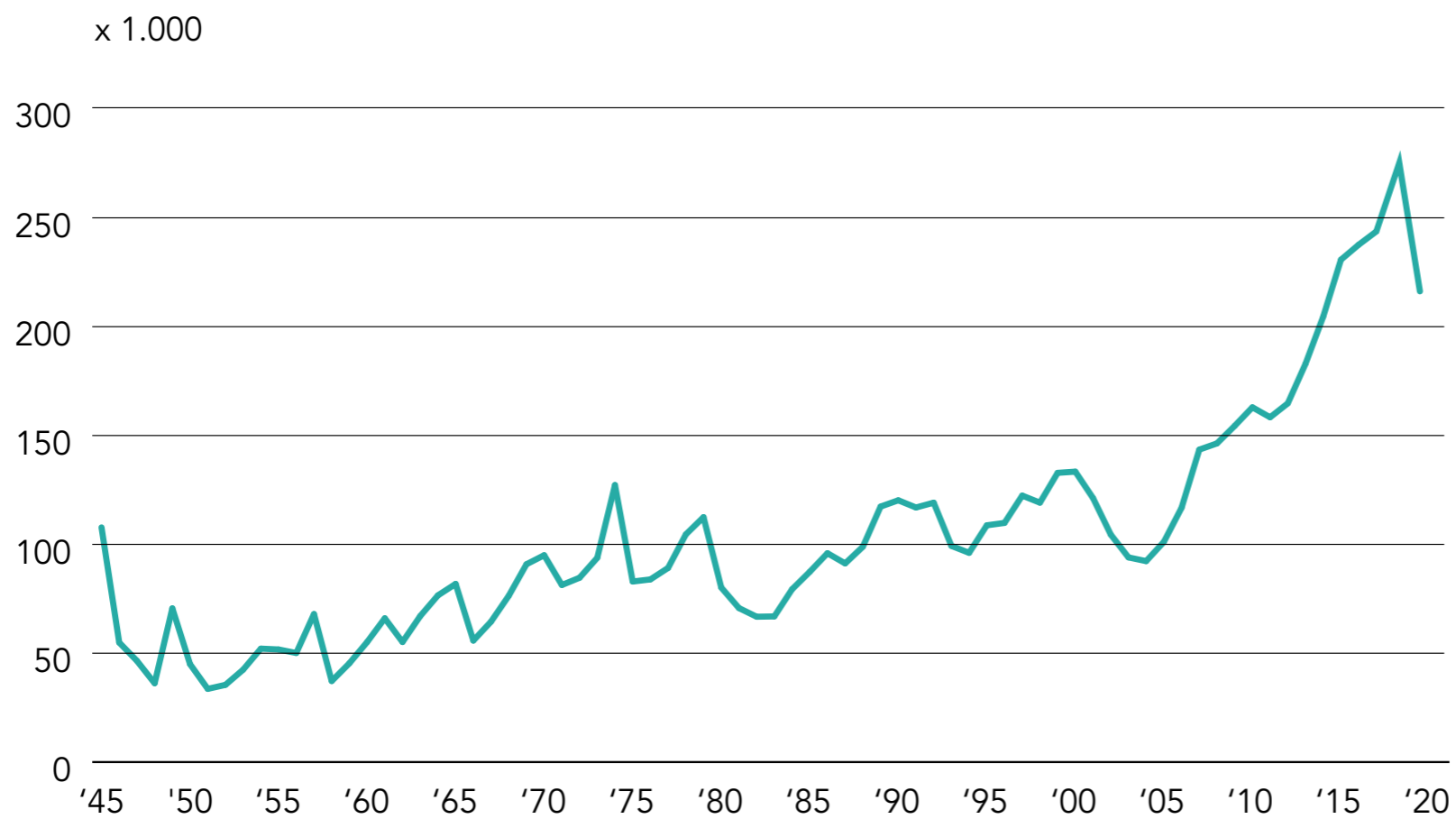
In Nederland arriveerden in het afgelopen decennium jaarlijks tussen de 150.000 en 270.000 migranten. Dit aantal stijgt naar verwachting naar ongeveer 300.000 per jaar. In vergelijking met de vorige eeuw is niet alleen het aantal immigranten sterk gestegen, ook de verscheidenheid naar herkomstland en sociaaleconomische achtergrond nam toe. Anders dan toen komen er geen grote groepen uit een klein aantal landen, maar relatief kleine groepen uit een groot aantal landen. De meeste migranten komen om familieredenen, om te werken of om te studeren. Een kleinere groep komt als vluchteling.

De toename van het aantal immigranten

In de decennia sinds de Tweede Wereldoorlog is het aantal immigranten in ons land geleidelijk aan gestegen. Figuur 1 laat zien dat in de vorige eeuw per jaar tussen de 50.000 en 100.000 migranten ons land binnenkwamen. Vanaf de eeuwwisseling stijgt dit aantal en arriveren er tussen de 150.000 en 250.000 migranten per jaar.

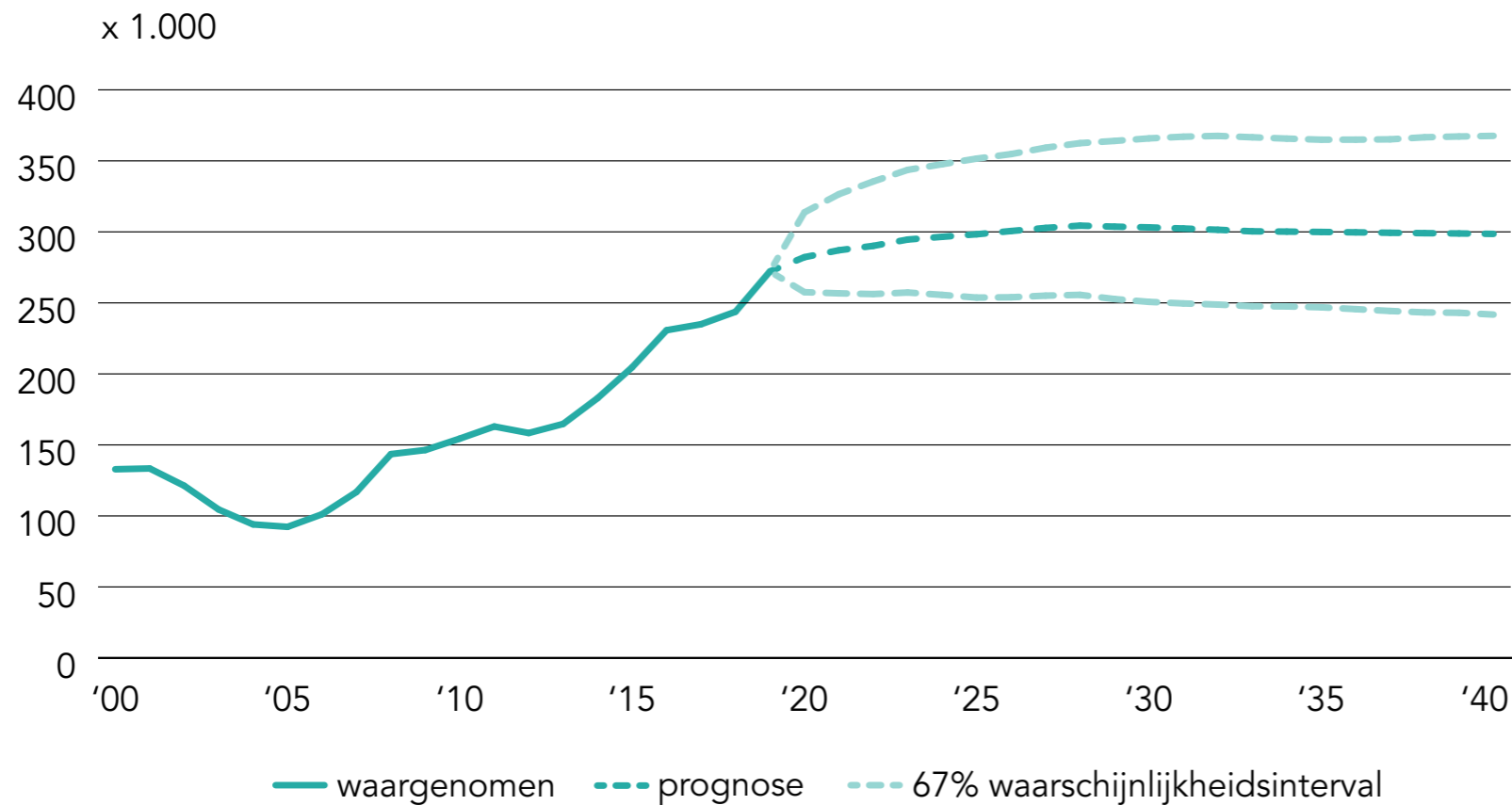

Figuur 1. Migratie naar Nederland, 1946-2020

Figuur 2. Migratie naar Nederland, 2010-2040

Uit figuur 2 blijkt dat de COVID-19-pandemie in 2020 voor een kleine dip in het aantal nieuwkomers heeft gezorgd. Volgens de prognoses van het CBS zal dit aantal de komende jaren weer verder toenemen.

Bron: CBS (2021)

Voor de meeste migranten is de gemeente de plek van aankomst. Daar gaan ze werken, zoeken ze huisvesting en een school voor de kinderen. Migratie is een ingrijpende gebeurtenis, waarbij heel veel geregeld moet worden. De komst van grote aantallen migranten heeft dan ook een forse impact voor gemeenten. Deze legt druk op de woningmarkt, vraagt soms om aanpassingen aan het onderwijs en kan effecten hebben op de sociale samenhang. De WRR heeft in verschillende publicaties laten zien dat een grote verscheidenheid van de bevolking het samenleven in buurten, scholen en verenigingen ingewikkelder maakt.

Voor gemeenten is het dus van groot belang dat de ontvangst en inpassing van migranten zo soepel mogelijk verloopt. Hoe eerder en hoe beter migranten wegwijs worden in de samenleving, hoe minder reparatie in een later stadium nodig is via maatschappelijk werk, onderwijsbegeleiding of jeugdzorg.

2. Een internationaal ontvangstcentrum voor alle migranten

Creëer een internationaal ontvangstcentrum voor alle migranten die zich vestigen in een gemeente.

Dat is onze eerste aanbeveling aan gemeenten. De al bestaande infrastructuur voor de ontvangst van expats kan daarbij als uitgangspunt dienen. Door de bestaande expatvoorzieningen te verbreden tot een internationaal ontvangstcentrum wordt het mogelijk alle groepen migranten op weg te helpen en daarbij publieke en private dienstverlening te verenigen.

Deze ontvangstcentra kunnen in de grote steden op gemeentelijk niveau worden ingericht en in de wat kleinere gemeenten op regionaal niveau. Waar expatcentra of loketten voor arbeidsmigranten al bestaan, kunnen deze in fasen worden uitgebreid naar andere doelgroepen en diensten.

Zo kan ook worden voorkomen dat gemeenten steeds opnieuw ad-hocvoorzieningen moeten ontwikkelen, zoals bij de komst van grote aantallen arbeidsmigranten of statushouders.

Deze ontvangstcentra kunnen hun dienstverlening voor statushouders aanbieden direct in aansluiting op de voorzieningen voor asielzoekers van het Centraal Orgaan opvang asielzoekers (COA) en van Vluchtelingenwerk Nederland. Ook kunnen ze aansluiten bij bestaande digitale platforms en private initiatieven, zoals *IamExpat*, *Amsterdam Mamas* of de online community *Refugee Start Force*.

International Houses in Denemarken

Denemarken kent al een dergelijke integrale ontvangst van alle migranten. Het land kent vier 'international one-stop-shops' voor burgers, bedrijven en organisaties.¹

Deze *International Houses* zijn gebouwen waar alle ontvangstfuncties voor nieuwkomers zijn belegd. Ze vervullen een regio-functie. Verschillende publieke instanties en private organisaties werken er samen om migranten te verwelkomen en te begeleiden.² Zo ziet het International House Copenhagen (IHC) het verbeteren van het ontvangstbeleid als een *must* om menselijk kapitaal aan te trekken, maar ook om van Kopenhagen de meest inclusieve stad van Europa te maken. De integrale aanpak van de dienstverlening voor migranten is een belangrijke basis voor het gemeentelijke ontvangstbeleid.

Diverse afdelingen en diverse organisaties zijn in de International Houses gehuisvest. De belangrijkste is de *International Citizen Service* (ICS). De ICS is een internationaal ontvangstcentrum waar migranten terecht kunnen om zaken te regelen rondom nationale en gemeentelijke overheidsadministratie, belasting en werk en inkomen.³ Het ICS werkt integraal door al deze organisaties onder één dak te plaatsen, samen te laten werken, en de dienstverlening af te stemmen op de behoefte van de organisaties én die van de migrant. Dit voorkomt botsende belangen, dubbel werk, het verliezen van overzicht en het verslappen van de aandacht. Naast het ICS zijn er in de International Houses diverse andere organisaties gehuisvest, zoals het gemeentelijk werkcentrum, de universiteit, maar ook private organisaties als verhuisbedrijven en kinderopvangbedrijven.

3. Functies van het internationale ontvangstcentrum

Een internationaal ontvangstcentrum kan verschillende functies vervullen.

1. Monitoren

Het kan, om te beginnen, de gemeenten helpen om beter *te monitoren* wat de aard, omvang en dynamiek van de migrantenpopulatie is. Welke nieuwe groepen migranten vestigen zich in welke delen van de gemeente? Bij welke groepen en op welke plekken is er veel doorloop? Wat betekent dit voor het aanbod van onderwijs en andere publieke voorzieningen? Op dit moment is de Basisregistratie Personen (BRP) bij deze vragen maar beperkt behulpzaam. Verschillende typen migranten registreren zich op verschillende plekken – of helemaal niet. Door één herkenbaar fysiek loket aan te bieden kan de registratie van nieuwkomers in de gemeente soepeler verlopen. Zo blijkt op de website van de gemeente Westland dat deze gemeente samen met werkgevers inschrijfavonden organiseert voor arbeidsmigranten.

Groepsinschrijving van arbeidsmigranten in het Westland

Om het inschrijven van arbeidsmigranten in de gemeente Westland te bevorderen, heeft de gemeente in 2011 de versnelde groepsinschrijving geïntroduceerd. De gemeente organiseert jaarlijks ongeveer twintig avondbijeenkomsten bij de gemeente of op locatie bij een van de 55 werkgevers in de regio. Tijdens een bijeenkomst kunnen 200 arbeidsmigranten zich inschrijven via geautomatiseerde inschrijfformulieren. Sinds 2011 heeft de gemeente Westland ruim 12.000 arbeidsmigranten als ingezetene ingeschreven in de BRP. De 'Westlandse methode' is landelijk benoemd tot best practice. De gemeente Westland geeft workshops hierover en zo'n 30 gemeenten hebben de methode geheel of gedeeltelijk overgenomen.⁴

2. Informeren en doorverwijzen

Met het oog op de arbeidsdeelname en de sociale samenhang is het van belang nieuwkomers zo vroeg mogelijk te *informeren* en eventueel *door te verwijzen* naar werkgevers en maatschappelijke organisaties. Dit valt op verschillende manieren te organiseren. Zo zouden gemeenten waar veel EU-arbeidsmigranten naartoe komen, aparte voorzieningen kunnen creëren. Een voorbeeld is het spreekuur EU-arbeidsmigranten van de gemeente Den Haag.⁵ Het voordeel van dergelijke voorzieningen is dat de gemeente maatwerk kan bieden, het nadeel is dat er geen continuïteit in de dienstverlening zit en dat andere migrantengroepen er niet van kunnen profiteren.

Nieuw in Den Haag: passende begeleiding voor alle Haagse nieuwkomers

De manier waarop de gemeente Den Haag al langer expats en buitenlandse studenten ontvangt, gaat nu ook gelden voor andere groepen migranten. Zo biedt de gemeente iedereen die vanuit het buitenland naar Den Haag verhuist, de helpende hand en helpt ze alle nieuwkomers op weg. Iedereen kan rekenen op begeleiding die past bij zijn of haar situatie en behoeften. Statushouders krijgen extra begeleiding bij het vinden van school, werk of stage. EU-arbeidsmigranten wil de gemeente bereiken met een fysiek ontmoetingspunt waar ze informatie kunnen krijgen over wonen, leven en werken in Den Haag en door taallessen aan te bieden.⁶

3. Adviseren

In een ontvangstcentrum kunnen nieuwkomers na een intakegesprek een *advies* krijgen over bijvoorbeeld geselecteerde taalaanbieders en inburgeringstrajecten. Voor asielmigranten zijn taallessen meestal verplicht in het kader van een inburgeringstraject, maar voor kennismigranten zijn die vrijwillig. Kennismigranten die graag Nederlands willen leren, kunnen op deze manier soepel worden doorverwezen. Ook kunnen gemeenten samen met opleidingscentra en werkgevers zorgen voor begeleiding op de lokale arbeidsmarkt. Verder kan het ontvangstcentrum nieuwkomers koppelen aan maatschappelijke organisaties of maatschappelijk betrokken burgers, zoals begeleiders van vluchtelingenwerk, taalmaatjes of lokale netwerken van (migranten) ondernemers.

4. Socialiseren

Een laatste functie die gemeenten bij een ontvangstcentrum kunnen beleggen, is het *socialiseren* van nieuwkomers. Zo geeft een deel van de kennismigranten aan dat ze de sociale binding met Nederlanders missen.⁷ Hoewel de positieve waardering voor Nederland er bij 70 procent van de kennismigranten toe leidt dat ze voor langere tijd in Nederland willen blijven, zijn zij ook kritisch over Nederland als vestigings- en carrière-land. Zo zijn ze minder tevreden over de sociale landing in Nederland, inclusief de mogelijkheden om Nederlands te leren. Steeds meer gemeenten kiezen ervoor om statushouders meteen vanaf de eerste dag van hun verblijf in de gemeente onder te dompelen met introductiedagen en versnelde integratietrajecten. Ook vragen steeds meer gemeenten het COA om de statushouders uit de eigen noodopvang en azc's zoveel mogelijk in de eigen gemeente te laten terugkeren voor huisvesting.⁸ De socialisatieprocessen kunnen dan worden voortgezet met de al opgebouwde contacten en netwerken.

Canadese welkomstcentra: integrale benadering voor de ontvangst van nieuwkomers

In Canada bestaan er door heel het land welkomstcentra voor nieuwkomers. Het komt geregeld voor dat migranten meteen bij aankomst naar zo'n centrum gaan, soms zelfs direct vanaf het vliegveld. Het zijn integrale centra waar elk type nieuwkomer welkom is. De welkomstcentra voorzien nieuwkomers kosteloos van informatie en verwijzen hen door naar specifieke dienstverleners.

Onderwerpen waarvoor migranten bij de centra terecht kunnen, zijn onder meer: overheidsdocumenten, naturalisatie, arbeidsmarkt, onderwijs, buitenlandse diplomawaardering, taalcursussen (Engels en Frans), gezondheid, huisvesting, juridische diensten, vrijwilligerswerk, recreatie, inkomsten, belastingen, voedsel en kleding. Deze welkomstcentra maken migranten dus integraal wegwijs in de samenleving, zowel op het gebied van sociaaleconomische participatie als in de sociale structuren in de maatschappij.⁹

4. Lichte vormen van inburgering voor alle migranten

Benut de regierol die de nieuwe inburgeringswet gemeenten geeft om ook niet-inburgeringsplichtige migranten op weg te helpen. Dat is onze tweede aanbeveling aan gemeenten. Ook de niet-inburgeringsplichtige groepen hebben behoefte aan begeleiding als zij hun intrede doen in de Nederlandse samenleving. Dat zullen lichte, vrijwillige vormen van inburgering zijn die veelal worden betaald door de migranten zelf of door hun werkgevers.

De tweedeling tussen inburgeringsplichtigen en niet-inburgeringsplichtigen, zoals nu vastgelegd in de Wet Inburgering, past niet bij de nieuwe verscheidenheid in ons land. Ook voor kennismigranten, EU-arbeidsmigranten, gezinsmigranten en studiemigranten is het belangrijk dat zij kennis hebben van de Nederlandse taal en de Nederlandse cultuur. Dat maakt het samenleven in grote verscheidenheid wat makkelijker.

Sommige gemeenten spelen hier al op in en stellen taalvoorzieningen,¹⁰ sollicitatietrainingen of stadsrondleidingen open voor alle inwoners, ongeacht de migratieachtergrond. Zo biedt de gemeente Amsterdam thematische taalcursussen aan, gericht op werk voor alle Amsterdammers die dat nodig hebben.¹¹ Dat bevordert de contacten tussen groepen en vergroot het draagvlak voor deze voorzieningen.

De gemeente hoeft dit niet allemaal zelf te doen, maar kan nieuwkomers doorverwijzen naar externe aanbieders van taal, cursussen en workshops, of ze kan zelf integratievoorzieningen inkopen of aanbieden. Hiervoor kunnen gemeenten samenwerken met werkgevers, vrijwilligersprojecten en vluchtelingenorganisaties. Ook hoeft de gemeente dit niet allemaal zelf te financieren, maar zij kan een eigen bijdrage vragen aan de deelnemers of aan hun werkgevers.

Vrijwillige inburgering in Duitsland

In Duitsland nemen grote aantallen migranten uit de EU en uit Turkije vrijwillig deel aan taaltrajecten. De Duitse overheid draagt de grootste kosten van de cursus en de afsluitende toets. Volgens de Adviesraad Migratie (ACVZ) is het percentage migranten dat in Duitsland het B1-niveau bereikt (52%), veel hoger dan in Nederland (slechts 2%). Met minder verplichtingen bereikt Duitsland dus betere resultaten. In Duitsland kan een migrant bij het bereiken van het B1-niveau na zes in plaats van zeven jaar naturaliseren. Ook kunnen kennismigranten (Blue card) na het bereiken van het B1-niveau eerder, na 21 in plaats van 33 maanden, permanent verblijf in Duitsland verkrijgen.¹²

De manier waarop gemeenten deze lichte inburgering invullen, kan per gemeente verschillen. In gemeenten met een zeer hoge verscheidenheid, zoals Den Haag, kan een inburgeringsloket helpen om de verschillende migrantengroepen naar het juiste programma of traject door te verwijzen. In andere gemeenten, met juist een weinig diverse groep nieuwkomers – bijvoorbeeld hoogopgeleiden die het Engels machtig zijn in expatgemeenten of Polen in tuinbouwgemeenten – kan gemeentelijk inburgeringsbeleid zich toespitsen op die specifieke groepen. Binnen de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG) kunnen gemeenten afspraken maken over welke basale inburgeringsvoorzieningen belangrijk zijn om rechtsongelijkheid tussen gemeenten te voorkomen.

Het belang van taalonderwijs en verbinding

Uit diverse onderzoeken naar EU-arbeidsmigranten, kennismigranten en studiemigranten komt de noodzaak naar voren om werk te maken van lichte inburgering voor niet-inburgeringsplichtigen. Daaruit blijkt dat deze migranten vooral behoefte hebben aan adequaat taalonderwijs. We presenteren hieronder enkele inzichten.

EU-arbeidsmigranten

Het aantal EU-migranten, vooral uit Midden- en Oost-Europa, is de laatste jaren fors toegenomen. Velen van hen schrijven zich niet in en maken bijna geen gebruik van lokale voorzieningen. Hun integratie verloopt niet altijd probleemloos. Volgens onderzoek van het Kennisplatform Integratie en Samenleving (KIS) ondervindt maar liefst 70 procent van de gemeenten waar veel EU-arbeidsmigranten wonen, problemen met deze nieuwkomers, veelal op het gebied van huisvesting, registratie, taal en leefbaarheid.¹³

Slechts 20 procent van deze gemeenten heeft voor deze groep beleid opgesteld rond inburgering, onderwijs voor de kinderen, en arbeidsmarkt.

Tegelijkertijd blijkt uit onderzoek dat EU-arbeidsmigranten die langer in Nederland willen blijven, een grote behoefte hebben om beter Nederlands te leren. Vier op de vijf Polen in Nederland hebben moeite met de taal, zelfs als ze al langere tijd in Nederland wonen.¹⁴ Veel Polen hebben wel de wil om de taal te leren, maar geven aan dat dit lastig te combineren is met de lange werkdagen die zij maken.¹⁵ Voor deze groep is het belangrijk dat het taalonderwijs plaatsvindt in de avonduren. Dat onderwijs kan via de werkgever worden georganiseerd, maar de gemeente kan ook advies bieden voor passende vrijwillige inburgeringstrajecten, via aanbieders of bijvoorbeeld *e-learning*.¹⁶

Pilot participatieverklaring in Noord-Limburg

De drie Limburgse gemeenten Peel en Maas, Venray en Horst aan de Maas hebben geëxperimenteerd met een uitgebreide inburgering van Polen. Ze schreven 1.000 mensen aan met de vraag of zij de participatieverklaring wilden tekenen en een participatietraject wilden volgen.¹⁷ Mede dankzij de samenwerking met de Poolse organisatie *Viva Polonia* deden uiteindelijk 220 van de 1.000 mensen vrijwillig mee aan bijeenkomsten over verschillen tussen Polen en Nederland, Nederlandse kernwaarden, en rechten en plichten van arbeidsmigranten.

Tijdens deze bijeenkomsten werd het '25 verschillenboekje' uitgedeeld, met daarin de verschillen tussen Nederlanders en Polen. Ook was er een informatiebeurs over huisvesting, welzijnsinstellingen, kinderopvang en arbeidsvoorwaarden. Polen konden tegen gereduceerd tarief een taalcursus volgen. Dit project heeft inmiddels een vervolg gekregen met het 'kumpel-project', waarbij Polen een 'maatje' toebedeeld kunnen krijgen om hen te helpen bij het leren van de Nederlandse taal en het wegwijs worden in de samenleving. De 'kumpels' spreken minstens een half jaar lang tweewekelijks met elkaar af. Ze bezoeken bijvoorbeeld samen de bibliotheek of een Poolse supermarkt of ze koken samen.

Kennismigranten

Kennismigranten komen vaak tijdelijk naar Nederland, maar wensen wel te participeren in de Nederlandse samenleving. Zij geven echter vaak aan dat hun deelname slecht verloopt. Het voornaamste obstakel is de taal.¹⁸ Deze groep heeft behoefte aan taallessen, maar ook aan informeel contact met Nederlandssprekenden.

De gemeente kan hen doorverwijzen naar taallessen en verenigingen, of kan informeel contact en het leren van een taal combineren door bijvoorbeeld mentor- of buddyprogramma's. Hoewel deze nu vooral worden ingezet voor asielmigranten, kunnen dergelijke programma's ook nuttig zijn voor hoogopgeleide kennis-migranten.

Studiemigranten

Buitenlandse studenten die in Nederland een opleiding volgen, blijven steeds vaker in Nederland.¹⁹ Internationale studenten hebben moeite om hun weg te vinden in de Nederlandse samenleving en komen daardoor nauwelijks in

aanraking met de Nederlandse cultuur.²⁰ Van de internationale studenten heeft 75 procent weinig aansluiting met Nederlanders. Ruim een derde is (zeer) ontevreden over de mogelijkheden om Nederlands te leren.²¹ Internationale studenten verkeren vaak in een 'internationale bubbel', onder andere vanwege de taalbarrière. Dat komt ook omdat de internationale huisvesting geconcentreerd is en Nederlandse studenten- of sportverenigingen vaak moeilijk toegankelijk zijn voor internationale studenten. De taalbarrière zien zij als het belangrijkste obstakel voor een langdurig verblijf in Nederland. Tijdens een studie kunnen studenten zich nog redden met Engels, maar wie voor langere tijd in het land blijft, merkt vaak dat het zonder kennis van het Nederlands lastig is een sociaal netwerk op te bouwen of overheidscommunicatie te volgen.²²

5. Samenvattend

- Creëer één internationaal ontvangstcentrum voor alle migranten die zich vestigen in een gemeente.
- De bestaande ontvangstinfrastructuur voor expats kan daarbij als uitgangspunt dienen.
- Deze ontvangstcentra kunnen in de grote steden op gemeentelijk niveau worden ingericht en in de wat kleinere gemeenten op regionaal niveau.
- De ontvangstcentra hebben verschillende functies: het monitoren, informeren, doorverwijzen en socialiseren van nieuwe migranten.
- Er is behoefte aan lichte vormen van inburgering voor kennismigranten, EU-arbeidsmigranten, studiemigranten en gezinsmigranten.
- Benut daarom de regierol van de gemeenten in de Wet Inburgering om ook niet-inburgeringsplichtigen op weg te helpen.
- Voor hen zullen deze lichte vormen van inburgering vrijwillig zijn. De kosten kunnen (deels) voor eigen rekening komen of voor die van de werkgever.

Noten

- 1 Zie bijvoorbeeld: <https://www.aalborg.dk/english/about-aalborg/international-house>
- 2 Zie bijvoorbeeld: <https://ihcph.kk.dk/>
- 3 Vertelyté, M. (2016) *Local welcome policies for EU mobile citizens city report – Copenhagen*, Aarhus: Aarhus University.
- 4 Noordhuizen, B. en I. Razenberg (2016) *Beleid voor EU-migranten: Factsheet Gemeente Westland*, Utrecht: KIS.
- 5 Norder, M. (2014) *Brief Participatietraject EU-arbeidsmigranten van wethouder Norder aan de voorzitter van de Commissie Samenleving van de gemeente Den Haag*, 20 februari.
- 6 Bron: Gemeente Den Haag (2021) *Nieuw in Den Haag, een goede start voor nieuwkomers*.
- 7 Buers, C., J. Klaver en B. Witkamp (2018) *Aantrekkelijkheid van Nederland voor kennismigranten. Een onderzoek naar hoe aantrekkelijk kennismigranten Nederland vinden als potentieel vestigings- en carrière-land*, Amsterdam: Regioplan.
- 8 Vriesema, I. (2016) 'Gemeenten dringen aan op terugkeer "eigen" vluchteling', NRC Handelsblad 9 april.
- 9 www.welcomecentre.ca/settlement/index.html
- 10 Zie de subsidieregeling www.telmeemettaal.nl/subsidie
- 11 Noordhuizen, B., I. Razenberg en M. van Dijk (2016) *Staalkaart EU-migranten*, Utrecht: KIS.
- 12 Bron: acvz, www.adviescommissievoorvreemdelingenzaken.nl/publicaties/publicaties/2019/09/11/wet-inburgering.
- 13 Gruijter, M. de en I. Razenberg (2015) *Enquête gemeenten & EU-migranten*, Utrecht: KIS.
- 14 Klaver, J. en A. Odé (2017) 'The city as integration mechanism? Active, integrated migrants require an active government', blz. 45-50 in V. Mamadouh en A. van Wageningen (red.) *Urban Europe – Fifty tales of the city*, Amsterdam: Amsterdam University Press.
- 15 Dagevos, J. (2011) 'De omvang en samenstelling van de Poolse bevolking', blz. 31-46 in J. Dagevos (red.) *Poolse migranten: De positie van Polen die vanaf 2004 in Nederland zijn komen wonen*, Den Haag: SCP.
- 16 Engbersen G. (2012) 'Arbeidsmigratie uit Midden- en Oost-Europa en de implicaties voor integratiebeleid', blz. 105-121 in J.W. Holtslag, M. Kremer en E. Schrijvers (red.) *In betere banen, De toekomst van arbeidsmigratie in de Europese Unie*, Den Haag: WRR. Via het actieprogramma 'Tel mee met taal' (www.telmeemettaal.nl) en het aanbod volwasseneneducatie van gemeenten kunnen arbeidsmigranten de Nederlandse taal leren.
- 17 Zie: <https://adoc.pub/arbeidsmigranten-tevreden-over-informatiebijeenkomsten.html>
- 18 Bochove, M. van, K. Rusinovic en G. Engbersen (2010) *Over de rode loper. Kennismigranten in Rotterdam en Den Haag*, Den Haag: Nicis Institute.
- 19 Nuffic (2017) *Stayrate van internationale afgestudeerden in Nederland*, Den Haag: Nuffic.
- 20 LSVb (2019) *Annual International Student Survey (aiss)*, Utrecht: Interstedelijk Studenten Overleg ISO.
- 21 Nuffic (2019) 'Annual International Student Survey'. Nieuwsbericht 'Nuffic publiceert nieuwe cijfers internationale studenten', 29 maart 2019.
- 22 Blaauwberg (2016) *Welkom, aan het werk! Over binding van internationale studenten aan de Nederlandse arbeidsmarkt*, Leiden: Blaauwberg. Stravens, M. en J. Cornelissen (2017) 'Ze vinden hier werk of liefde: Buitenlandse studenten blijven vaker plakken in Nederland', *de Volkskrant* 15 november.

WRR

WETENSCHAPPELIJKE RAAD VOOR HET REGERINGSBELEID

